

NOVIČARSKO UPRAVLJANJE Z JAVNIM MNENJEM

Povzetek. *Autorica se loteva analize novinarskih prispevkov z javnomnenjskimi glasovanji v slovenskih dnevnikih časopisih v obdobju od 1991 do 2003, da bi v njih razkrila oblastne mehanizme, ki so v procesu nastajanja nove nacionalne skupnosti postopoma kultivirali kolektivni spomin Slovencev. Trdi, da je koreniti prelom med dvema nacionalnima kontekstoma na Slovenskem v začetku devetdesetih let tudi produkt prispevkov z javnomnenjskimi glasovanji, ki so prek novinarskih tehnik selektivnega spominjanja in potiskanja določenih informacij/tem v pozabo postopoma konstruirali in določali konture slovenskega javnega mnenja. Namesto da bi takšni novinarski prispevki pospeševali demokratične prakse in sposobnosti državljanov za informirane odločitve na osnovi dobrega razumevanja dogodkov in poznavanja različnih mnenj, služijo predussem reprodukciji hegemonističnih državotvornih formacij.*

Ključni pojmi: *novinarski diskurz, javnomnenjska glasovanja, slovenski dnevni tisk, kolektivni spomin, javno mnenje, novinarske tehnike, boji za hegemonijo, nacionalna ideologija, demokracija*

678

Uvod

Cilj mojega dela ni le analizirati fenomen moči. Moj cilj je, nasprotno, izdelati zgodovino različnih načinov, na katere ljudje v naši kulturi postanejo subjekti. (Michel Foucault, 2000: 326)

Proučevanje vplivov medijev na občinstva oziroma na njihova mnenja in vednja je narekovalo naravo raziskovanja medijev in komuniciranja že od samih začetkov akademskega zanimanja za to področje. Precejšnje število raziskovalnih ur pri različnih projektih analiziranja medijskih učinkov (prim. Katz, 2001: 9472)¹ in trume raziskovalcev širom po svetu, ki želijo odkriti ali celo izmeriti moč medijskega diskurza, pričajo o tem, da je osrednje težišče v medijskih in komunikacijskih študijah še vedno povezano z zanimanjem o vplivu medijev na občinstva. Tudi inter-

---

* Maruša Pušnik, asistentka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

¹ Katz našteva devet glavnih raziskovalnih paradigem in njihovih raznorodnih bolj ali manj teoretskih ozadij, ki so se oblikovala na področju raziskovanja učinkov medijev (Katz, 2001: 9473-9476). Iz tega je mogoče razbrati, da obstaja tudi vsaj devet različnih pojmovanj koncepta moči, kar priča o bogati, a kljub vsemu precej neuspešni zgodovini raziskovanja medijskih učinkov, saj se je večina paradigem problema lotevala zgolj na empiričen in ahistoričen način brez teoretskega reflektiranja odnosov moči v širšem kontekstu družbe.

es pričujočega članka je v raziskovanju odnosa med mehanizmi moči in mediji (novinarstvom). Izvira iz zanimanja za vlogo novičarskega diskurza pri reproduciranju tistih oblastnih odnosov v družbi, ki so na Slovenskem v devetdesetih letih prelomili z eno nacionalno tradicijo in izumili "novo" slovensko tradicijo za potrebe novonastale države - nacije.

Z namenom razkrivanja teh zastrtih oblastnih odnosov v družbi se opiramo na novinarske prispevke z javnomnenjskimi glasovanji. Ti prispevki so namreč teren, na katerem se nenehno odvijajo boji za prevlado vladajoče nacionalne ideologije, hkrati pa so tudi sredstvo za reproduciranje teh ideoloških mehanizmov. Načine odvijanja teh bojev in reprodukcije ideologije obravnavamo prek analize izbire tem v prispevkih z javnomnenjskimi glasovanji, da bi ugotovili, kako so ti prispevki vodili zamišljanje javnosti v novo skupnost oziroma okoli katerih tem se je konstituirala slovenska javnost.² V članku poskušamo pokazati, kakšno vlogo so ti novinarski prispevki imeli pri konstrukciji nacionalnega konsenza v devetdesetih letih, po odcepitvi Slovenije od Jugoslavije. Še posebej nas zanima, kako so v letih po osamosvojitvi Slovenije pomagali radikalno preobrniti nacionalni diskurz in ga premakniti od jugoslovanstva k slovenstvu, na kakšen način so torej narekovali genezo slovenskega javnega mnenja.

Članek predstavlja poskus izgradnje epistemološkega aparata, s katerim je mogoče tiste oblastne odnose, znotraj katerih novinarski diskurz konstruira slovensko javnost, razložiti bolje, kot je to uspelo dosedanjim raziskovalnim tradicijam, zasnovanim predvsem na zdravorazumskem prepričanju o moči medijev in njihovem vplivu na javno mnenje. Ker tradicionalistični pristopi ne uspejo razložiti delovanja ideologije in jo pogosto samo reproducirajo, je ta članek zagovor specifične analize, ki razgrajuje načine reproduciranja ideologije znotraj novinarskih praks. Hkrati pa takšna analiza opozarja na potencialno sposobnost novinarstva, da stopi s stranpoti konformizma, homogeniziranja skupnosti in podvrženosti eni vladajoči ideologiji ter izkoristi svoje zmožnosti za razširjanje emancipacijskih potencialov v družbi.

Novinarski prispevki z javnomnenjskimi glasovanji kot orodje bojev za hegemonijo

Naše temeljno vodilo je, da javnost ni izvorna entiteta, ampak je diskurzivni konstrukt. Povedano drugače, javnost ne obstaja že vnaprej kot skupnost racionalnih posameznikov in ni nespremenljiva. Nenehno se izgrajuje, novači venomer nove subjekte in druge hkrati izgublja, je fluidna in zaradi tega izmuzljiva. Osnovni

² *Osredotocamo se le na izbiro tematik, ob tem pa bi lahko proučevali tudi interpretativne okvire v teh prispevkih, ki npr. prek strukture vprašanj ali ponujenih odgovorov zasidrajo pomene. Raziskovali bi lahko tudi tehnologijo reprezentiranja javnomnenjskih glasovanj, torej obliko teh prispevkov, ki so v časopisih estetsko najbolj dodelani in bralcem nudijo specifično ugodje ter tako preferirajo določene pomene, in pa aparat ötevilskih reprezentacij, ki tem prispevkom podeljuje videz znanstvenosti in objektivnosti. Menimo, da bi se vprašanja metodologije in točnosti morala umakniti vprašanjem reprezentacije in ideologije. Taköna oböirna analiza reprezentacijskih kod bi nam pomagala öe globlje zakoraciti v oblastna komunikacijska omrežja, ki so se s pomočjo prispevkov z javnomnenjskimi glasovanji skovala v različnih obdobjih.*

pogoj za njen obstoj je komuniciranje, ki javnosti ne odraža, ko se nanjo sklicuje kot na vnaprej obstoječo (npr. "To meni slovenska javnost"), ampak jo šele vsakič znova konstruira. Javnost je tako proizvod delovanja raznovrstnih diskurzov, eden takih diskurzov pa je tudi novinarstvo. Slovenska javnost je torej diskurzivna formacija, ki jo gradijo tudi novinarski prispevki z javnomnenjskimi glasovanji. V vsaki diskurzivni formaciji pa se oblikuje mreža pravil, ki usmerja diskurze in tako kreira tudi mentalni diskurzivni dispozitiv te skupnosti (prim. Foucault, 2000). Tega bi lahko opisali kot prevladujoči način mišljenja oziroma vednosti o neki stvari: na primer vse, kar lahko pripadniki določene skupnosti vedo o svoji kolektiviteti. Subjekti te vednosti ne pridobivajo načrtno, ampak je njihov izbor odvisen od prevladujočih diskurzov, je situacijsko pogojen in zaradi tega pogosto naključen. V našem primeru je tak mentalni dispozitiv slovensko javno mnenje. Naša prva teza pravi, da je slovensko javno mnenje mentalna klima, ki vlada v slovenski nacionalni skupnosti in je učinek prepleta različnih oblastnih mehanizmov te specifične diskurzivne formacije.

Prispevki z javnomnenjskimi glasovanji artikurirajo moč oziroma oblastne mehanizme, prek katerih bralce postavijo na specifične subjektne položaje in jim povedo, kaj je mogoče vedeti oziroma misliti o reprezentiranih temah. Gre namreč za mikrooblastne mehanizme, ki se v komunikacijskih mrežah pletejo med bralci in temi prispevki, saj bralce podvržejo procesom, kjer nenehno potekajo "boji za hegemonijo" (Gramsci, 1974). Tu se pregneteje njihova mnenja, odvija se boj za resnico in končno se izoblikuje specifičen režim resnice oziroma vednost, ki pripoveduje o slovenstvu kot o kategoriji, ki je naravna, v svojem prostoru že od nekdaj prisotna (oziroma vsaj od Karantanije naprej) z vsemi svojimi lastnostmi in ki se je v tisočletnem načrtnem boju končno dokopala do cilja - svoje lastne države. Skladno s tem pa bralci postanejo subjekti, ki živijo z vednostjo o takšnem linearnem razvoju slovenskega naroda in prek katerih se nato artikurira slovensko javno mnenje.

Naveza Gramsci - Foucault nam lahko pomaga kritično osvetliti vlogo, ki jo novinarstvo prevzema s predstavitvijo javnomnenjskih glasovanj v sodobni družbi. Strinjamo se, da bi novinarstvo z vsemi novimi komunikacijskimi tehnologijami lahko predstavljalo enega izmed osrednjih možnih prostorov za politično participacijo državljanov (prim. Hartley, 1999). Ker je celotna družba zgolj arena bojev za hegemonijo, bi v novinarskih bojih hegemonistični položaj lahko zasedle tudi opozicijske ideologije in s tem zamajale prevlado vladajoče ideologije - trenutnega državotvornega diskurza. Prav novinarske prakse, še posebej pa prispevki z javnomnenjskimi glasovanji bi lahko zaradi svoje razširjenosti predstavljali možnosti za celo serijo novih političnih projektov, ki bi namesto služenja univerzalističnim oblastnim projektom sprožali in širili različne boje proti zatiranju (Laclau, 2000).

V nadaljevanju bomo pokazali, kako bi ti prispevki lahko enakopravno predstavili množico različnih diskurzov oz. ideologij. Te bi bile tako postavljene v enakovreden položaj, v borbi novinarskih reprezentacij pa bi lahko katerakoli izmed njih prevzela hegemonistično vlogo. S tem bi se povečal emancipacijski naboj novinarskega dela. Vendar pa v sedanjem času prispevki z javnomnenjskimi glasovanji zaradi privilegiranja zgolj specifične vednosti oziroma dominantnih mnenj,

ki izhajajo iz hegemonističnega državotvornega diskurza, ne morejo biti dober informator državljanov. Odtod izhaja naša druga teza, ki govori o nekritičnosti tovrstnega novinarskega diskurza v Sloveniji. Ta ni sposoben voditi v demokratizacijo družbe, saj se podredi ideološkemu projektom partikularnega izbiranja javnega mnenja, zaradi česar potlači heterogenost mnenj oziroma zabriše vsa alternativna mnenja različnih skupin in (marginaliziranih) interesov v družbi, ki nasprotujejo prevladujočemu mnenjskemu toku državotvornega diskurza (npr. izbrisani državljani nekdanje SFRJ, homoseksualci, protiglobalistična gibanja, aktivisti, ki se borijo za emancipacijo priseljencev, itd.).

Na osnovi povedanega gre v pričujočem članku za epistemološko premišljen premik od klasičnih konceptov teorij javne sfere in demokratičnega komuniciranja h kulturni teoriji, v okviru katere bomo koncept javnega mnenja spojili s konceptoma hegemonije in kolektivnega spomina. Šele to nam omogoča izvesti diahrono analizo oblikovanja občega konsenza o nacionalnih zadevah na osnovi novinarskega upravljanja z javnim mnenjem. Številni teoretiki, ki se lotevajo analize kolektivnega spomina v medijski družbi, trdijo, da novinarske reprezentacije ne le pomagajo javnostim spominjati se lastne preteklosti, ampak celo upravljajo z njihovim spominskim repertoarjem in z dojemanjem sedanjosti (Zelizer, 1999; Edgerton, 2001).

Naša tretja teza je, da prispevki z javnomnenjskimi glasovanji gradijo slovenski mentalni dispozitiv tako, da prek selektivne izbire informacij/tem v kolektivni spomin Slovencev vztrajno vsajajo specifično vednost. Prek novinarskih tehnik selekcioniranja informacij sprožajo procese oživljanja in pozabljanja določenih dogodkov. Na osnovi kolektivnega pomnjenja, ker je "družbeni miselni tok /.../ ponavadi enako neviden kakor ozračje, ki ga dihamo" (Halbwachs, 2001: 40), pa se stkejo družbene vezi, ki so osnova vsake kolektivne volje. Ta je produkt hegemonističnih sistemov in vodi v konsenz, na osnovi katerega se iz selektivno izbranih usedlin spomina konstruira slovenska mentalna shema, saj je *sensu comune* (obče mnenje) vedno zgodovinski produkt in je odraz trenutne koncepcije sveta (prim. Gramsci, 1974: 348-361). Prispevki z javnomnenjskimi glasovanji s selekcioniranjem informacij pospešujejo homogenizacijske procese zamišljanja v enotno nacionalno skupnost, saj narekujejo, česa se je treba spominjati in kaj je treba potisniti v pozabo.

Naša četrta teza pravi, da so tovrstni novinarski prispevki v devetdesetih letih pretrgali kolektivni spomin tako, da radikalnega preloma med dvema nacionalnima zavestma ni bilo mogoče zaznati in se je še naprej ohranjal vtis kontinuitete razvoja slovenske nacije. Bralci so nadaljevali tam, kjer so se stvari prekinile - pri odcepitvi Slovenije od Jugoslavije, a so se tudi ob intenzivnem soočanju z novinarskimi reprezentacijami javnega mnenja prepričali (zbrisali iz spomina), da se ni nič spremenilo, in so verjeli v naravno danost kolektivnega obstoja. "Ta iluzija /.../ je omogočila vsaj to, da so prešli iz ene etape v drugo, ne da bi se zdelo, da se kolektivni spomin trga" (Halbwachs, 2001: 89). Prav takšen trenutek diskontinuitete, pretrganja nacionalnih spominskih repertoarjev, ko se je rekonceptualizirala nacionalna zavest na Slovenskem in je morala v trenutku prekiniti s prejšnjo tradicijo, bomo proučili na primeru selektivne izbire tem v prispevkih z javnomnenjskimi glasova-

nji v štirih glavnih slovenskih dnevnikih časopisih (Delo, Dnevnik, Večer in Slovenske novice) od leta 1991 do 2003.³

Nacionalna agenda tem - discipliniranje spomina z javnomnenjskimi glasovanji

Pri pregledu vseh prispevkov z javnomnenjskimi glasovanji (teh je 943) smo ugotovili, da jih skoraj polovica (409) upoveduje teme, povezane s konstruiranjem nove nacionalne skupnosti. Naštejmo jih le nekaj: občutek ogroženosti in oborožena agresija na Slovenijo, osamosvojitve, sprememba imen ulic in parkov, odnos do ostalih republik bivše Jugoslavije, podobnost Slovenije Avstriji, priseljenci iz republik bivše Jugoslavije, zahodne vrednote v Sloveniji, slovenska vojska, nacionalni simboli, Slovenija v mednarodni skupnosti - EU, Nato in OZN, meja s Hrvaško, pomembni Slovenci, politika za blagor naroda, Slovenija proti balkanizaciji, Slovenija kot turistična dežela, odprava dvojnega državljanstva, potreba po povečanju rodnosti, slovenski nacionalni interesi, odnos do skupne jugoslovanske preteklosti, prepoved nakupa slovenske zemlje tujcem, Avnoj in slovenska državnost, vizumi za državljane BIH, prebežniki v Sloveniji, uvedba evra itd.

Proučili bomo, kako so ta tematska omrežja - izbrana v procesu novinarske selekcije tem/dogodkov - sodelovala pri konstrukciji nacionalnega spomina in kako so se izoblikovali specifični načini nacionalnega mišljenja ter nacionalni subjekti. Pri tem nam je v pomoč ugotovitev raziskovalcev iz sedemdesetih let, ki se izkaže za zelo primerno pri študiju procesa oblikovanja političnega konsenza, in sicer da mediji določajo prioritete za občinstva: "Bralci iz količine informacij v novičarski zgodbi in iz njenega položaja [v mediju] izvejo ne le o določenih temah, ampak tudi o tem, koliko pozornosti tem temam posvetiti" (McCombs in Shaw, 1995: 153).

In zakaj smo si izbrali prav novinarske prispevke z javnomnenjskimi glasovanji? Ti prispevki so prek reprezentacije rezultatov javnomnenjskih glasovanj postavljali ključna vprašanja za slovensko družbo v devetdesetih letih in jih hkrati delali pomembna nacionalna vprašanja. Javnomenjska glasovanja namreč delujejo tako, da se anketirance sprašuje o tistih temah, ki so trenutno pomembne oziroma aktualne v družbi (prim. Splichal, 1997: 319 in 330). Že s tem, ko so bile omenjene teme v novinarskem diskurzu obdelane kot javnomnenjska glasovanja, jim je bil zaradi videza znanstvenosti in objektivnosti glasovanj pripisan status pomembnosti.⁴ Takšen prispevek ima zato tudi visoko novičarsko vrednost in tako "postane najbolj kulturno in politično značilen v konstruiranju /.../ konsenza" (Lewis, 2001: 33).

V tem pa se kaže moč teh prispevkov oziroma vpliv, ki ga imajo na celotno novičarsko produkcijo, saj rezultati in interpretacije teh glasovanj narekujejo agen-

---

³ Omenjeni casniki predstavljajo ne le nacionalne dnevnike z največjo naklado (Delo s približno 93.000 izvodi na dan), ampak sodijo tudi med najbolj brane casopise na Slovenskem (branost Slovenskih novic od leta 1991 naračca in se giblje okrog 352.000 bralcev na izvod casopisa) (Mediana, 2001: 22-24). Nadzorujejo 90 % slovenskega dnevnega casopisnega trga in zavzemajo pomembno mesto v areni medijske ponudbe, torej imajo zelo pomembno vlogo pri konstruiranju nacionalne realnosti.

do tem novinarske produkcije oziroma še več, z vstopom v javni diskurz sploh omogočajo debate v javnem prostoru. Zaradi količine prostora, ki so ga ti prispevki zasedli v časopisih, zaradi "elitnega" mesta objave (npr. napovedi na prvi strani) in zaradi sinergijskega delovanja (te teme so bile obdelane tudi v drugih novinarskih žanrih) so zasedli pomembno mesto v vsakdanjih življenjih ljudi. Določali so nacionalno agendo tem in narekovali, o katerih temah sploh velja izostriti mnenje in katere je bolje čim prej pozabiti. Za primer navedimo nenadni porast anket o podobnosti Slovenije Avstriji in o njenem približevanju Avstriji ter o moči slovenske vojske leta 1991 in ponovno leta 1994. Ti temi sta se nato pojavljali v vseh časopisih in tudi v ostalih medijih, postali pa sta celo osrednji predmet javnih debat in tisti referenčni točki, ki sta prek novinarskih reprezentacij javnega mnenja zasedli osrednje mesto pri diferenciaciji Slovenije od Jugoslavije. Ravno zaradi svojega medbesedilnega obstoja so te teme zavzele pomembno mesto v kolektivnem spominu Slovencev. Prispevki z javnomnenjskimi glasovanji so jih namreč lansirali v raznovrstne oblike kroženja v medijih, zaradi česar se je kasneje pogosto izgubil prvotni posebni pomen vsake teme in so vse postale le še označevalec splošnosti (npr. od prvotnih rezultatov javnomnenjskih glasovanj o čimprejšnji postavitvi meje v Piranskem zalivu ali o nujnosti izterjave hrvaških dolgov v zvezi z Jedrsko elektrarno Krško do splošne podobe o Hrvaški kot največji grožnji Sloveniji).

Prek izbire tem v prispevkih z javnomnenjskimi glasovanji se je slovenstvo redefiniralo na dveh oseh: navznoter, kjer so se oblikovale značilnosti enotne skupnosti, in navzven, kjer so se definirale njene meje in njeni tujci. Na osi navzven leta 1991 tako opazamo nenaden porast anket o radikalni drugačnosti Slovenije od Jugoslavije in o grožnjah, ki Sloveniji pretijo z Balkana. Bralce so ti prispevki prek reprezentacij mnenj Slovencev povezovali v novonastalo skupnost na osnovi občutkov ogroženosti, strahu in tesnobe (kot kažejo že naslovi prispevkov z javnomnenjskimi glasovanji oziroma vprašanja, ki so jih zastavljali anketirancem: *Strah pred posledicami, Kako varne se počutite?, Državlanske vojne (še) ni, Kako zagotoviti nacionalno varnost?, Proti balkanizaciji, Nevarna Jugoslavija, Kaj ogroža našo varnost? itd.*). Prispevki z javnomnenjskimi glasovanji so oblikovali zelo zaprt in izolacionistično naravnani slovenski mentalni dispozitiv, saj so neneh-

⁴ Poudariti želimo, da se v teh prispevkih novinarske zgodbe oblikujejo le na osnovi rezultatov javnomnenjskih glasovanj, ne glede na to, ali so izvajalci teh anket medijske hiše ali pa so rezultati zgolj povzeti. Ugotavljamo, da v obdobju od 1991 do 2003 večji delež predstavljajo tista javnomnenjska glasovanja, katerih izvajalci oziroma naročniki so bile časopisne hiše. Te imajo bodisi svoje inštitute za raziskovanje javnega mnenja (npr. Delo Stik, Dnevnikova raziskovalna skupina) bodisi imajo pogodbe z zasebnimi agencijami za tržne, medijske in družbene raziskave, ki zanje po naročilu izvajajo anketiranje (npr. Ninamedia, SPEM, RM Plus itd.). Vse to prica o pomembnosti, ki jo mediji pripisujejo javnomnenjskemu glasovanju. Manjši delež pa predstavljajo glasovanja, katerih rezultate časopisne hiše zgolj povzemajo od drugih izvajalcev javnomnenjskih glasovanj in ne sodelujejo pri njihovi pripravi (npr. od akademskih institucij, kot je Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na FDV, ali od neodvisnih organizacij, ki skrbijo za javne arhive oz. za državno banko statističnih podatkov, kot je Statistični urad RS). S tem želimo tudi opozoriti, da gre za vrsto javnomnenjskega raziskovanja, ki se je trdno usidrila v novinarskih praksah in ki deloma deluje po svojih pravilih. Omenimo zgolj primer pooblašanja glasovnic ali telefonskega glasovanja, kjer anketiranci sami oddajo svoj glas (glej Splichal, 1997: 333, kjer govori o psevdoglasovanjih, ki temeljijo na samoselekciji anketirancev).

no konstruirali meje drugosti, kar se je kazalo v izbranih vprašanjih in v ponujenih odgovorih, ki so nakazovali in privilegirali državotvorna konformistična mnenja. To se je dogajalo bodisi eksplicitno ob temah o beguncih in tujcih nasploh v Sloveniji (npr. *Najprej skrb za naše - Se strinjate s takšnim urejanjem zaposlovanja tujcev?*, *Begunec sem, begunec tja*, *Slovenska javnost o nestrpnosti - Slovenci o sebi menimo, da smo kar strpni do drugih in drugačnih*, *Solidarni z odporom proti beguncem - Večina Slovencev se počuti ogrožena*) bodisi ob tistih temah, ki so na implicitni ravni govorile o morebitnem ogrožanju nacionalnega konsenza (kot so npr. že naslovi izražali rezultate večinskega mnenja anketirancev: *Javnost zelo nenaklonjena dvojnemu državljanstvu*, *Svoje zemlje ne damo*, *Za prepoved nakupa nepremičnin tujcem*, *Za blagor očetnjave naj puška govori*, *Ljubši so jim domači delodajalci*).

Pri izbiri tem je pomenljivo tudi kreiranje sovražnika Slovenije, ki se je v teh pri-spevkih od leta 1991 do 2003 vseskozi spreminjal. V reprezentacijah javnega mnenja je bila npr. Hrvaška na začetku devetdesetih predstavljena kot tesna zaveznica Slovenije. Nenehno prikazovanje pozitivnih mnenj Slovencev o Hrvaški in kasneje sočutja do nje je Hrvaško v tistem času umeščalo celo znotraj okvirov slovenskega nacionalnega univerzuma (kar se je npr. kazalo v reprezentacijah javnega mnenja kot *Slovenija se bo ločila sama ali s Hrvaško* in v tem, da je bila južna meja sprva predstavljena kot zgolj simbolična - *Ali vas je presenetil režim na južni meji?*). Postopoma pa se je sredi devetdesetih začel krepi diskurz o Hrvatih kot etničnih drugih, kar se na ravni teh novinarskih prispevkov kaže kot *ohlajevanje odnosov med sosedama*, *potreba po začrtanju meje zaradi mednarodnih zahtev, neskladnosti s slovenskimi nacionalnimi interesi*. V drugi polovici devetdesetih se je diskurz o Hrvaški korenito preobrnil in ta je postala ne le sovražnica, ampak tudi največja grožnja Sloveniji, kar se je na ravni reprezentacij rezultatov javnomnenjskih glasovanj odražalo kot *konfliktni odnosi med državama*, *hrvaške grožnje slovenskim nacionalnim interesom*, *hrvaški pohlepi po slovenski zemlji* itd.

Reprezentacije rezultatov javnomnenjskih glasovanj so tako pomagale upravljati s podobami o "nas Slovencev" in o "naših drugih". Po drugi strani pa so prav pogoste reprezentacije mnenj o podobnosti Slovenije Evropi in Zahodu že pred osamosvojitvijo Slovenije in tudi po njej imele eno izmed odločilnejših vlog pri kultiviranju nacionalnega spomina (npr. prispevki, ki so zgodbe gradili le na večinskem mnenju anketirancev in to prikazovali kot obče slovensko mnenje: *Javnost o zbliževanju z Avstrijo*, *Slovenija naj se prilagodi evropskim razvojnim trendom*, *Slovinci so za vstop v EU*, *Za Evropo in boljše življenje*, *Slovenija kot Avstrija*, *Velika večina je za vstop v Nato*, *Slovenija gre proti Evropi*). Ti novinarski prispevki so slovensko javno mnenje obrnili radikalno stran od Jugoslavije, praznino, ki je nastala po tem, pa so zapolnili z naslonitvijo na zahodnoevropski svet (že leta 1992 so se pojavile ankete o vstopu Slovenije v EU, Nato, o zahodnih vrednotah itd.), kar je omogočilo premik v kolektivni nacionalni zavesti, ki je v svoj okvir integrirala zavedanje o evropskosti slovenske nacije.

Na osi navznoter pa v prispevkih z javnomnenjskimi glasovanji opazamo teme, ki so postavljale konsenz o "domačih" zadevah. Takoj po osamosvojitvi so bile v ospredju reprezentacije rezultatov številnih javnomnenjskih glasovanj o novih

nacionalnih simbolih in praksah, o slovenski zgodovini, o pomembnih Slovencih itd., na osnovi česar se je postopoma doseglo soglašanje bralcev z novonastalo slovensko tradicijo za nove namene (o čemer pričajo raznovrstni prispevki, ki so prek reprezentiranja enotnega mnenja Slovencev kreirali konsenz glede številnih zadev: *Večina Slovencev za 25. junij, Dežela turizma smo, Bolj tuj od tujega jezika - hrvaščina/srbščina v slovenski osnovni šoli, Javnost ni naklonjena paradi - Večina je za proslavo zmage nad fašizmom v duhu sprave, Danes po sledih Avnoja - Avnoj eden od temeljev slovenske državnosti, Kateri je šport številka 1 v Sloveniji?, Slovenska osebnost v tem stoletju ni politik - Leon Štukelj itd.*). Pri vsem tem ima pomembno vlogo mehanizem "spravljanja stvari v govor" (Foucault, 2001: 169-173), v našem primeru spravljanje diskurza slovenstva v govor, s čimer se disciplinira miselnost ljudi. To je oblastni mehanizem, ki prek ponavljajočega se reprezentiranja enotnega mnenja o določenih zadevah disciplinira nacionalne subjekte, kaj in kako misliti.

Kljub navidezni raznovrstnosti tem analiza razkrije, da je v ozadju vseh zgolj en skupni tematski imenovalac, in sicer slovenstvo - slovenska državitvornost, ki je omogočil korenit prelom s prejšnjo nacionalno tradicijo in dal ljudem vednost, s katero so se lahko zamislili v novo nacionalno skupnost. Znotraj te skupne tematske dimenzije se največ anket v časopisih navezuje na temo odmika od Jugoslavije in Balkana (o oboroženi agresiji, meji s Hrvaško, brezobzirnosti beguncev v Sloveniji, strpnosti Slovencev, odnosu do preteklosti itd.) ter temo premika k Evropi in Zahodu (o navezavi na Avstrijo, zahodnih vrednotah, vstopu Slovenije v Nato in EU, njeni vlogi v mednarodni politiki itd.). Prispevki z javnomnenjskimi glasovanji so tako "našo skupnost" od začetka devetdesetih naprej postopoma popolnoma redefinirali. Na implicitni ravni so se prek izbora vprašanj in tem pojavljali nacionalistično hujskaški diskurzi za Evropo in proti Jugoslaviji, kar se je kazalo bodisi v popolni odsotnosti tem o Jugoslaviji bodisi v zoperstavljanju Jugoslaviji in vsemu, kar je z njo povezano.

Ti prispevki so ponavadi že v naslovu ubesedili prevladujoče mnenje in tako bralcem ponudili interpretativni okvir, ki jih je podvrgel specifičnim subjektivnim položajem po načelu poziva k nacionalni odgovornosti. Z najbolj vidnega mesta v časopisu so z velikimi črkami klicali "Hej, ti, to meni večina nas Slovencev", s čimer so bralce na jezikovni/kulturni ravni interpelirali v slovensko skupnost. Prek pogoste rabe besed, kot so javnost, Slovenci, slovenski narod, javno mnenje, slovenska javnost, ki nekaj pričakuje, izraža, pravi, je mnenja, v naslovih se je oblikovalo obče strinjanje o določeni temi, saj so prispevki bralcem dajali občutek, da sami izražajo ta mnenja in da so del te množice. Novinarski prispevki z javnomnenjskimi glasovanji so nacionalne subjekte konstruirali na novo brez tistih spominov, ki niso sovpadali s porajajočo se slovensko kolektivno zavestjo, in so od podobe skupne jugoslovanske preteklosti obdržali bore malo.

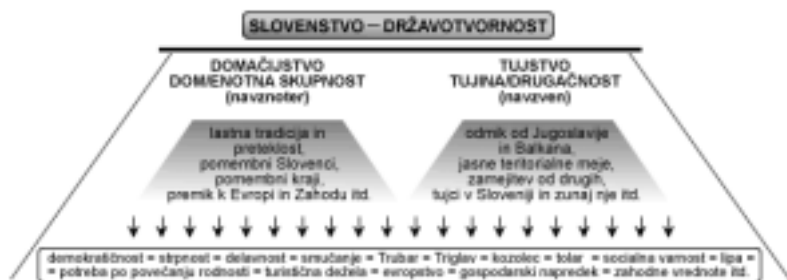
Novičarska politika mnenj in gospostvo ene ideologije

Če si pri razčlenjevanju diskurza slovenstva v teh novinarskih prispevkih metodološko pomagamo z Laclauovim (Laclau, 2000: 302-303) modelom diskurza kot

"verige ekvivalenc", lahko vidimo, da je slovenstvo na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta leta postalo "plavajoči označevalec" brez trdno zasidranega pomena (prim. Laclau, 2000: 305). Ob razpadu Jugoslavije se je ob trčenju več opozicijskih diskurzov zamajala prej trdna veriga slovenstva - tisto, kar je slovenstvo predstavljalo znotraj Jugoslavije. Prav prispevki z javnomnenjskimi glasovanji so pri ponovnem zasidranju tega plavajočega označevalca imeli pomembno vlogo, saj so slovenstvo po razpadu Jugoslavije intenzivno napolnjevali z novimi pomeni. Prek izbora tem in vprašanj so pomen slovenstva utrjevali na posebnih točkah - vozliščih, saj je prej cela vrsta označevalcev le plavala znotraj polja diskurzivnega/slovenstva, ker so bili njihovi pomeni zamajani. Tako ni bilo jasno, kakšna je slovenska zgodovina, kaj od tistega, kar je bilo jugoslovanstvu skupnega, je slovensko, kdo so "naši" tujci itd., in z vnosom "vladajočega označevalca" - diskurza slovenskega državotvorja - v to razbito verigo se je zmeda plavajočih označevalcev uredila (prim. Laclau, 2000: 302-305). Ti prispevki so za nazaj konstruirali pomene plavajočih označevalcev in na vozliščih utrdili identiteto slovenstva, njegovi subjekti pa so dobili predstavo, da je tako že od vekomaj.

Osnovno tematsko dimenzijo, slovenstvo, sta torej v prispevkih z javnomnenjskimi glasovanji s pomeni napolnjevala dva diskurza. To sta domačijski diskurz, ki je navznoter kreiral značilnosti enotne slovenske skupnosti, in diskurz o tujstvu, ki je definiriral meje slovenstva in tujce. Po razpadu Jugoslavije sta si v novinarskih bitkah izborila hegemonistični položaj novega državotvornega diskurza, na osnovi katerega so ti prispevki pomagali oblikovati enotno nacionalno zavest. Slovenstvo je postalo osnovni element v verigi ekvivalenc, v katero so prispevki z javnomnenjskimi glasovanji postopoma dodajali nove ekvivalente in slovenstvo zapolnjevali z novimi pomeni. Plavajoči označevalec, slovenstvo, so usmerili skozi domačijski diskurz in diskurz o tujstvu, zaradi česar se je utrdil njegov pomen enotne skupnosti z jasno določenimi mejami. To so storili z dodajanjem ekvivalenc verigi prek izbora tem, kot npr. vprašanja o južni meji in Hrvatih, o priseljencih iz drugih republik bivše Jugoslavije, o lastni tradiciji, o vstopu Slovenije v EU itd. Vse te teme oziroma ekvivalenti verige, ki predstavljajo pojme - npr. strpnost Slovencev, športni značaj, ogroženost zaradi tujcev, evropska nacija, potreba po povečanju rodnosti, lipa itd. -, nosijo enak pomen, in sicer pomen večnosti in naravne danosti slovenstva.

Slika 1: Veriga ekvivalenc oz. komunikacijsko (oblastno) omrežje, ki prek časopisnih reprezentacij javnomnenjskih glasovanj (re)producira slovensko javno mne-

nje

Prispevki z javnomnenjskimi glasovanji konstruirajo slovenski mentalni dispozitiv tako, da prek določanja nacionalne agende tem nenehno daljšajo in zapolnjujejo to verigo ekvivalenc. Slovenstvo je tako vedno manj povezano z vsakim posamičnim ekvivalentom verige in postaja označevalec univerzalnosti. Izpraznilo se je do te mere, da sedaj v prvi vrsti predstavlja nebalkanstvo, civiliziranost oziroma zahodnoevropskost. Z drugimi besedami, v procesu novičarskega označevanja prek javnomnenjskih glasovanj je slovenstvo postalo "prazni označevalec" (Laclau, 2000: 305), prispevki z javnomnenjskimi glasovanji pa v funkciji državotvornih diskurzov nenehno ohranjajo praznost tega označevalca oziroma njegovo stabilnost. Na ta način vzdržujejo pomen slovenske državotvornosti in preprečujejo, da bi to verigo prekinili opozicijski diskurzi, ki bi slovenstvo lahko transformirali v plavajoči označevalec (kot smo prikazali, da se je zgodilo v primeru razpada Jugoslavije) in bi vzpostavili novo verigo ekvivalenc. Takšno novinarstvo pod krinko objektivnega reprezentiranja javnega mnenja upravlja z mnenji posameznikov tako, da vzpostavlja gospostvo ene ideologije, hkrati pa vsem ostalim alternativnim mnenjem preprečuje, da bi razbila samoumevnost prevlade te ideologije in omogočila drugačen pogled.

Sklep

Moj namen ni ukvarjati se s problemom resnice, ampak s problemom pripovedovalca resnice oziroma s problemom pripovedovanja resnice kot dejavnosti.
(Michel Foucault, 2001: 5)

Prispevki z javnomnenjskimi glasovanji so aktivno sooblikovali slovensko nacionalno zavest in reproducirali državotvorne diskurze. Zatorej niso delovali zgolj kot nevtralne institucije, ampak kot institucije, ki so vpete v vzorce danega družbenega sistema z namenom reproduciranja obstoječih oblastnih odnosov (prim. Hall, 1982; Bourdieu, 1979). Javnomenjska glasovanja tako niso predstavljala obstoječega slovenskega javnega mnenja, ampak so ga šele konstruirala. Novinarski diskurz jih je pod pretvezo objektivnega in znanstvenega predstavljanja mnenj Slovencev, češ da ta glasovanja zadoščajo znanstvenim kriterijem metodološke veljavnosti in statistične zanesljivosti, uporabil kot sredstvo za legitimacijo svoje nekritične govorice, saj je s sklicevanjem na ljudski glas prikril pomanjkanje lastnega kritičnega reflektiranja dogodkov. Ideološko je bilo tako prikazano kot znanstveno, saj so bile novičarske zgodbe oblikovane samo na osnovi rezultatov anket, ne pa tudi na osnovi kritične obravnave in preiskovanja (aktualnega) družbenega dogajanja. Tudi po Lewisu so takšni prispevki pomembni "natanko zato, ker so prej ideološki kot 'znanstveni' instrumenti" (Lewis, 2001: x).

Ker je obdobje Lazarsfeldovega/Berelsonovega pojmovanja minimalnih učinkov medijev končno mimo, ker je očitno, da so mediji vseprisotni, in ker je tudi akademski sferi postalo jasno, da imajo mediji pomembno vlogo v vsakdanjem življenju ljudi (prim. Lewis, 2001: 82), je pred nami naloga, da skrajno dosledno proučimo delovanje ideoloških mehanizmov v medijih. Šele teoretsko informirana

analiza ideoloških učinkov medijev bi lahko pripeljala do demokratizacije medijev in novinarstva ter povečala njuno emancipacijsko vlogo v družbi. Dekonstruktivna verige ekvivalenc (ali povedano drugače, analiza ideoloških mehanizmov v medijih) nam zato pomaga pokazati ne le ideološki značaj prispevkov z javnomnenjskimi glasovanji, ampak tudi morebitne revolucionarne potenciale takega novinarstva. Ker verige ekvivalenc niso trdno usidrane in ker ni že vnaprej določeno, katere hegemonistične diskurze bodo mediji reproducirali, ampak se bitke za prevladujočo ideologijo šele bijejo, bi lahko prispevki z javnomnenjskimi glasovanji postali demokratična sfera. Če bi namreč začeli razbijati te verige in bi prek reprezentacij opozicijskih ali celo disidentskih mnenj zamajali prazne označevalce, ki na primer porajajo slovenski nacionalizem, bi se tako z njihovo pomočjo za hegemonistično vladavino lahko borile nove ideologije.

Kot opazamo, pa so prispevki z javnomnenjskimi glasovanji v obravnavanih slovenskih dnevnikih podvrženi državotvornim diskurzom in v nenehni bitki za hegemonijo privilegirajo zgolj dominantna (državotvorna) mnenja in pomene, ki napolnjujejo verigo ekvivalenc slovenstva. Takšno nekritično novinarstvo ni sposobno sprevideti, da zapada le eni ideologiji, saj številnim mnenjem v družbi sploh ne da priložnosti, da bi se predstavila. Bralcem namreč ponuja - ko jim daje občutek, da tudi sami izražajo mnenja v javnem novinarskem prostoru - zgolj iluzijo demokracije, v resnici pa v funkciji oblastnih državotvornih diskurzov upravlja z njihovimi mnenji in ta mnenja sploh omogoča. Morda bo sedaj lažje doumeti, zakaj je prostor hegemonije edini prostor, ki lahko novinarstvo spremeni v bolj demokratično in odgovorno prakso, in še pomembneje, kje se lotiti kritike obstoječega slovenskega novinarstva, ne da bi jo že vnaprej ohromili z osredotočanjem zgolj na obrabljene floskule njegove populariziranosti ali komercializiranosti. Tudi prepotrebne kritike fetišistične poblagovljene strukture sodobnega novinarstva se moramo namreč lotevati natanko na tem terenu.

LITERATURA

- Bourdieu, Pierre (1979): Public Opinion Does Not Exist. V Armand Mattelart in Seth Siegelau (ur.), *Communication and Class Struggle: Volume 1*, 124-130. New York: International General.
- Edgerton, Gary R. (2001): Introduction: Television as Historian. V Gary R. Edgerton in Peter C. Rollins (ur.), *Television Histories: Shaping Collective Memory in the Media Age*, 1-16. Lexington: University Press of Kentucky.
- Foucault, Michel (1982/2000): The Subject and Power. V James D. Faubion, *Power: Essential Works of Foucault*, 326-348. New York: The New Press.
- Foucault, Michel (1983/2001): Fearless Speech. Los Angeles: Semiotext(e).
- Gramsci, Antonio (1974): Izbrana dela. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Halbwachs, Maurice (1968/2001): Kolektivni spomin. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Hall, Stuart (1982): The Rediscovery of Ideology: Return of the Repressed in Media Studies. V Michael Gurevitch (ur.), *Culture, Society, and the Media*, 56-90. London: Methuen.
- Hartley, John (1999): *Uses of Television*. London: Routledge.
- Katz, Elihu (2001): Media Effects. V Neil J. Smelser in Paul B. Baltes (ur.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 9472-9479. Amsterdam: Elsevier.
- Laclau, Ernesto (2000): Constructing Universality. V Judith Butler, Ernesto Laclau in Slavoj

- Žižek (ur.), *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues of the Left*, 281-307. London: Verso.
- Lewis, Justin (2001): *Constructing Public Opinion*. New York: Columbia University Press.
- McCombs, Maxwell E. in Donald L. Shaw (1972/1995): *The Agenda-Setting Function of Mass Media*. V Oliver Boyd-Barrett in Chris Newbold (ur.), *Approaches to Media*, 153-163. London: Arnold.
- Mediana (2001): *Branost, gledanost, poslušnost: Raziskava medijev v Sloveniji. Št. 19 - polletje 2001*. Ljubljana: Inštitut za raziskovanje medijev.
- Splichal, Slavko (1997): *Javno mnenje: Teoretski razvoj in spori v 20. stoletju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zelizer, Barbie (1999): *From the Image of Record to the Image of Memory*. V Bonnie Brennen in Hanno Hardt (ur.), *Picturing the Past: Media, History & Photography*, 98-121. Urbana: University of Illinois Press.